

La literatura catalana al batxillerat i a la universitat: www.viulapoesia.com , una manera d'enfocar la poesia

Glòria Bordons (Universitat de Barcelona)

La presència de la poesia catalana al Batxillerat i a la Universitat

Si repassem la presència de la poesia catalana al batxillerat i a la universitat, ens trobarem amb un panorama força desolador. Al batxillerat, la literatura catalana només la trobem a la matèria comuna de Llengua i Literatura i, dins del batxillerat d'Humanitats i Ciències Socials, dins de l'assignatura de Literatura Catalana pròpiament dita. En el primer cas, és sabut de tothom que la literatura queda arraconada a favor de la llengua i que, dins del poc que es pot fer, hi ha un programa historicista, la qual cosa no facilita gens el tractament de la contemporaneïtat ni del gènere poètic. El mateix passa en l'assignatura de modalitat que té un programa d'eix cronològic, en el qual és difícil arribar a l'actualitat.

Dins de la universitat hauríem de distingir entre les carreres. A Filologia Catalana (em baso en el programa de la UB), podem trobar-hi assignatures com «Literatura catalana. Anàlisi de textos. Poesia i teatre», «Literatura catalana contemporània: els coetanis», «Literatura catalana contemporània: Segle XX. Gèneres i estètiques» o «Literatura catalana: poètiques contemporànies». La varietat de títols referits a la contemporaneïtat no implica una major atenció a la poesia contemporània, perquè, fora del cas de l'assignatura que fa esment als coetanis, en què s'analiza l'obra de Susanna Rafart, la resta de matèries tenen un enfocament molt centrat en la narrativa o bé, tot i tocar el gènere poètic, es treballen els clàssics contemporanis (Riba, Carner, etc.) o bé se centren en la crítica o estètica, en general, del segle XX. Pel que fa a altres carreres, com Mestres, el buit és absolut. En aquest cas, no hi ha cap assignatura obligatòria dedicada a la literatura catalana i només existeixen algunes optatives que, segons les universitats, poden tocar-la més o menys, però donant sempre preferència a la narrativa per davant de la poesia. Finalment, també hi ha alguna altra carrera amb presència de literatura catalana, però com a optativa, com és el cas de Biblioteconomia i Documentació a la UB.

Tot això pel que fa a la «presència oficial». Una altra cosa seria anar als objectius o a la metodologia. Tot i que en el batxillerat trobem el de «desenvolupament de l'hàbit lector», els d'adquisició de coneixements sobre autors, obres i moviments són els més freqüents. A la universitat, són aquests darrers els que predominen: sobretot es pretenen ampliar coneixements «literaris», siguin de caràcter històric o teòric (quan s'enfoca des de la perspectiva de la crítica o anàlisi literària). Quant a la metodologia, és molt difícil generalitzar, més que res perquè no hi ha recerques que evidencin el mètode que es fa servir per ensenyar literatura a les aules. Només ens podem guiar per la nostra experiència i la dels que tenim al costat, i aquesta ens diu que la classe magistral és dominant, que es demana molt poc l'opinió de l'alumnat sobre les lectures i que, quan es tracta de comentar un text o un llibre, se segueixen unes pautes massa estrictes com per poder permetre el diàleg obert a l'aula. En unes entrevistes en profunditat que vam realitzar l'any 2002, els adolescents confessaven que no els agradaven les pautes ni per analitzar ni per crear i reclamaven espai per poder expressar lliurement la seva opinió al voltant dels textos literaris proposats.

Unes possibles línies renovadores en la metodologia

Davant d'aquesta situació i amb el convenciment que la poesia és alguna cosa més que un gènere literari i que pot servir per disfrutar, per reflexionar i per ser més humans, l'any 1999 vam crear el grup **POCIÓ Poesia i Educació**¹ per treballar en l'educació a través de la poesia. Després d'uns primers estudis per conèixer la realitat sobre la recepció de la poesia a les aules², establírem unes línies renovadores per a l'ensenyament de la poesia³. Tot i que molts d'aquests punts els havien desenvolupat molts teòrics de la motivació i la creativitat⁴, la nostra aportació personal estava a aplicar-los a un camp inèdit: la poesia. Aquestes línies serien:

A part de l'òbvia necessitat d'una **varietat d'objectius** ben àmplia, hi ha altres eixos que caldria tenir en compte. En primer lloc, partint del fet que un dels retrets que fa l'alumnat a la manera com se'ls ha ensenyat la poesia és l'obligatorietat, caldria, tant com fos possible, basar els procediments en la **llibertat** i en el protagonisme de l'estudiant mitjançant:

1. La **llibertat d'escollir**. Si volem que el treball amb la llengua i la poesia resulti motivador, hauríem de presentar sovint diverses alternatives per a les activitats de classe entre les quals cada alumne pogués escollir d'acord amb les seves preferències i el seu grau d'implicació.
2. La **llibertat d'interpretar**. S'ha dit que un dels grans valors de la poesia és, precisament, l'actitud que pren el lector en la seva interpretació, la multiplicitat de recepcions que permet; però, tot i que això sembla assumit a nivell teòric, en la pràctica de l'aula molts professors continuen imposant una lectura unívoca que talla la participació activa de l'alumnat.
3. La **llibertat de crear**. Si la creativitat és, per ella mateixa, un fet motivador, no ens hauríem de limitar a presentar els creadors reconeguts i hauríem de permetre que els alumnes es reconeguessin, ells també, creadors. Sense caure, però, en una activitat que la majoria d'estudiants deplora: posar-los davant d'un full en blanc i demanar-los que escriguin un poema. Són molt pocs els que se'n sortiran. Cal buscar, al contrari, elements que els facilitin la

¹ Primer ens anomenàrem PIEBA (Poesia i Educació a Barcelona, avui). Després abandonàrem el localisme i passàrem a anomenar-nos simplement POCIÓ poesia i educació. El grup està format per professors universitaris de diferents departaments i universitats, professors de secundària, mestres de primària i professors d'adults. Actualment, en formen part: Carme Arenas, Antoni Artigues, Glòria Bordons, Jaume Centelles, Elisabet Costa, Josep Francesc Delgado, Carme Domènech, Montse Escofet, Aurèlia Esteve, Ana Fernández, Júlia Ferrer, Pilar González, Dolors Madrenas, Joan Manuel, Carles Monfort, Dolors Oller, Silvia Rins, Ariadna Santaaulària, Mercè Segarra i Jordi Virallonga. Jordi Llorens, Montse Chanivet (becaris).

² Un conjunt d'enquestes a professors i joves per conèixer les seves opinions sobre la presència de la poesia a les aules, així com unes entrevistes en profunditat a adolescents, als quals agradava la poesia. Els resultats d'aquest estudi van ser publicats a la revista *Articles* núm. 30 (abril 2003), pp. 108-119.

³ Una exposició d'aquestes línies pot ser consultada a Bordons, G.; Ferrer, J.; Naranjo, M. i Rins, S. «*Apuntes para una renovación de la enseñanza de la poesía*» dins Cano Vela, A.G. y Pérez Valverde, C. *Canon, literatura infantil y juvenil y otras literaturas*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2003, pp.387-396.

⁴ I en aquest sentit coincideixen en conclusions experimentals com les de P.González López, «La educación de la creatividad en el profesorado», *Innovación creadora* núm.16, 1983 pp.7-40.

tasca sense tallar-los la llibertat d'expressar-se⁵. Diversos autors dels que han tractat el tema de la motivació han deduït que un dels factors que més dissuadeix l'interès per una matèria és la unilateralitat de les decisions.

En segon lloc, és sabut que la **implicació personal** de l'alumne en les activitats educatives és un dels elements que més motiva a l'aprenentatge. Todt⁶, per exemple, enumera les condicions que s'han de donar perquè l'alumnat senti interès per una matèria i, entre elles, especifica la proximitat al jo. Així mateix, Clariana⁷ declara: «Segurament, només els continguts que es puguin relacionar amb les necessitats i les experiències de l'alumne podran ser incorporats i integrats significativament en la seva estructura cognitiva». Així doncs, només si sabem plantejar temes atractius i motivadors per a cada edat i per a les característiques del grup, relacionant els textos, en la mesura de les possibilitats, amb les vivències dels joves, es pot fer que la poesia sigui una porta que permeti als alumnes d'anar conformant i d'expressar la seva individualitat i la seva visió particular del món. En aquesta mateixa línia, el text poètic pot afavorir una educació emocional fins ara absent de les aules.

Finalment, i sempre tenint en compte els tres punts anteriors, podem apuntar uns últims eixos clau per a un enfocament renovador de l'ensenyament de la poesia, en el qual les noves tecnologies tenen un paper important: la **interactivitat** en l'organització de l'aula i la **diversitat** en la selecció i la presentació de textos i els espais.

Todt també inclou la possibilitat de treball en grup com un dels factors que motiven l'alumnat. I la literatura és una de les matèries d'ensenyament que més permet potenciar la participació i el diàleg. Només una gestió de la **dinàmica de grups** adequada i imaginativa aprofitarà al màxim les possibilitats que dóna la interacció professor-alumne i alumne-alumne. El professor ha de valorar en cada moment com gestionar la implicació individual i col·lectiva dels seus alumnes, ha de preveure si, per a una determinada activitat, és més adient el treball individual o bé si ha d'aprofitar els avantatges de la interacció per parelles o en petit grup. En aquest mateix sentit, l'ús de l'ordinador permet una **nova forma d'interacció** que pot venir a complementar les diverses possibilitats de l'organització del grup dins l'aula.

Pel que fa a la **selecció de textos**, és evident que si volem aconseguir connectar amb els interessos dels estudiants i permetre'n la llibertat de tria, hem de buscar la **diversitat**. El ventall de gèneres, formes, corrents, autors i, per què no, cultures, ha de ser com més ampli millor, tant per donar una visió completa del que és la poesia, com per possibilitar que cada alumne trobi aquells estils que més el motivin i l'atreuïn. També aquí, a través de les nombroses pàgines web dedicades a la poesia, l'ordinador posa a l'abast del professorat i de l'alumnat textos que li eren, abans, de difícil accés: les creacions dels autors contemporanis. Fins i tot, poden accedir a les

⁵ En llibres com els de V. Moreno, *Va de poesía*, Pamplona: Pamiela, 1998 o A. Mendoza y A. Valero, *La creación poética en la escuela*, Diputació de Almeria, 1997, entre altres, es poden trobar nombroses activitats d'aquests tipus.

⁶ Todt, E., *La motivación*, Barcelona: Herder, 1991, pàg. 208.

⁷ Clariana, M. *L'estudiant de secundària, què en sabem*. Barcelona: Barcanova, 1994, pàg. 163.

obres d'autors novells inèdits i als exercicis creatius d'altres estudiants com ells. Això pot ajudar a desmitificar la poesia i a fer-los-la més propera.

També hauríem de buscar la **diversitat en la manera de presentar els poemes**. Fora del llibre de text i de la fotocòpia, existeixen el mural, o —ja aprofitant les noves tecnologies— l'àudio (per a la poesia cantada o recitada), el vídeo i l'ordinador. Aquest darrer, especialment, ha obert les portes a noves formes d'expressió que han donat més joc a la imatge i a l'aspecte gràfic (un dels elements que caracteritzen la poesia experimental) i han donat entrada a una nova forma d'interactivitat.

En un altre pla, hi hauria les possibilitats de **diversificació dels espais**. Si a les escoles sortim de l'aula per fer excursions o anar a museus o a concerts, per què no per assistir a lectures, exposicions i espectacles poètics? Per altra banda, la utilització de la finestra electrònica que és Internet, on la poesia es va fent lloc a poc a poc, també és una manera d'eixamplar les parets de l'aula.

Finalment, és bàsica la **diversitat en les activitats**. Sovint oblidem que no només existeix la lectura, la memorització i el comentari, sinó que, a més, poden realitzar-se una infinitat d'activitats de manipulació i de producció de textos capaces, sens dubte, de motivar l'alumnat.⁸ Som conscients que el professorat ja utilitza aquests tipus d'activitats, però la recerca empresa fins avui demostra que això es fa d'una manera molt esporàdica, només com a complement de les activitats més tradicionals que continuen dominant el terreny. D'altra banda, també en aquest punt l'ordinador facilita la realització de nous tipus d'activitats i de noves maneres d'organitzar el material didàctic usant les possibilitats de l'hipertext i de la interacció.

Un nou material per treballar la poesia contemporània: viulapoesia.com

Partint d'aquestes línies, vam decidir elaborar i experimentar material per treballar la poesia a l'aula, despertar el gust per aquest gènere i proporcionar una àmplia varietat de recursos per a alumnes i professors. El primer fruit d'aquest treball va ser l'elaboració d'un llibre⁹ i d'un web¹⁰ dedicats a la figura del poeta català Joan Brossa.

Els resultats de l'aplicació d'aquest material¹¹ ens van animar a prosseguir en la mateixa línia el nostre treball de creació de material poètic per a l'aula. Per aquest motiu iniciàrem el projecte *Viu la poesia*, centrat en el desenvolupament d'un web¹².

⁸ Dins la línia dels tallers literaris, com per exemple el *Curs de poesia* d'Espí i Llopis. Barcelona: Ed. Laertes, 1989.

⁹ *Aprendre amb Joan Brossa* (coord. Glòria Bordons) Barcelona: Edicions UB, 2003.

¹⁰ *Els entra-i-surts de Brossa*- <http://www.uoc.edu/lletra/especial/brossa/>.

¹¹ Es poden llegir els detalls i els resultats d'aquesta experimentació a Arenas, C.; Batalla, G.; Bordons, G.; Domènech, C.; Manuel, J.; Rins, S.; Santaèulària, A. i Segarra, M. «*Aprendiendo con Joan Brossa*», *Textos* núm. 35 (gener-febrer-març 2004), pp.59-67.

¹² Aquest web el vam poder desenvolupar gràcies als ajuts per a la creació de pàgines web de la Institució de les Lletres Catalanes 2004, a una acció especial de recerca i desenvolupament del DURSI (2003ACES 00137), als ajuts ARIE2004 i ARIE 2005 del DURSI, a un ajut del Fons de l'Entitat Autònoma de Difusió Cultural 2005 i a un ajut de renovació de pàgines web de la Institució de les Lletres Catalanes l'any 2006, entre d'altres. Actualment, el grup —gràcies a l'activitat de recerca desenvolupada al voltant del web— ha estat reconegut com a grup consolidat per la Generalitat de Catalunya (2005SGR 00641).

El web www.viulapoesia.com és un lloc que té com a objectiu la divulgació i la comprensió de la poesia contemporània. Conté una gran diversitat de formes (des de les més tradicionals a poemes visuals, sonors o accions poètiques) i de temes (des de la guerra o el compromís social fins al joc o l'esport) alhora que permet gaudir d'aquesta poesia en diferents mitjans (àudio, vídeo, imatge i escriptura). Així mateix, ofereix propostes didàctiques, exercicis interactius i enregistraments de poetes que expliquen com han concebut els seus textos.

La pàgina principal que s'obre en accedir a l'adreça és la de literatura catalana que, fins al moment, es tracta de la més completa. Des d'aquesta s'accedeix a la de literatura castellana i a la de literatura universal, totes tres amb la mateixa estructura, és a dir, cada pàgina conté dues opcions, la de poesia infantil i la de poesia adreçada al públic jove i adult. En cadascuna, els poemes estan agrupats per temes, que varien segons els destinataris, ja que cada edat comporta interessos diferents. Així, els temes seleccionats per a infants constitueixen un tipus d'itinerari geogràfic i al mateix temps vital: casa i escola, carrers i places, camp, zoo, mar, bosc i nit. En el cas dels joves i adults, hem volgut focalitzar l'atenció en deu temes dins de la literatura, alguns de clàssics i altres de més innovadors: amor, mort, jo, quotidianitat, ciència, joc, guerra, compromís social, esport i poesia.

Experimentacions i conclusions

Actualment, hi ha 479 poemes i un total de 286 poetes. Durant l'any 2005 i 2006 hem realitzat un seguit d'experimentacions a aules de diferents nivells a fi de comprovar la validesa i l'efectivitat del web. A continuació enumerem el total d'experiències realitzades fins al moment:

2005:

Primària

Escola Palma de Mallorca (6è)

CP Sant Ciriac d'Eivissa (6è)

Secundària

IES El Saler de València (4t)

Liceu Francès de Barcelona (4t)

Universitat

Facultat Formació del Professorat (assignatura comuna de Llengua)

Facultat Biblioteconomia i Documentació (assignatura optativa de Literatura Catalana)

2006:

Primària

Escola de L'Hospitalet de Llobregat (des de P3 fins a cicle superior.

També Aules d'acollida)

Secundària

IES Margarida Xirgu de L'Hospitalet de Llobregat (Aula d'acollida ESO)

IES Joan Lluís Sert de Castelldefels (Batxillerat)

Liceu Francès de Barcelona (Aula d'acollida ESO)

Universitat

Facultat Formació del Professorat (assignatura comuna de Llengua)

Adults

Consorti per a la Normalització Lingüística de l'Hospitalet de Llobregat
(LLengua, nivell de suficiència)

En general, la feina que es realitzava a cadascuna de les experiències comprenia:

1. La tria d'objectius específics segons el marc en què es produïa l'experimentació (validar el web, despertar el gust poètic, fer escriure, llegir en veu alta, reflexionar a partir d'uns determinats temes, adquirir nou vocabulari, conèixer altres cultures, etc.) i la planificació de les activitats a realitzar.
2. La confecció d'un qüestionari per recollir les opinions de l'alumnat sobre l'experiència.
3. El desenvolupament de la sessió, que anava acompanyada de gravació en vídeo sempre que fos possible, i de la presència d'un observador a l'aula, que recollia informació de manera directa.
4. El treball en grups de dues o tres persones per ordinador.
5. El diàleg posterior sobre l'experiència entre tot el grup (en rotllana).
6. La resposta al qüestionari per part de l'alumnat.
7. L'escriptura d'una narració del que s'havia esdevingut a classe per part de l'observador i del professor.
8. El visionat de la gravació i el buidatge categòric per part dels dos investigadors i d'un tercer membre del grup.
9. El contrast de les deduccions del visionat amb les narracions.
10. El buidatge dels qüestionaris (a partir de graelles d'agrupament de respostes i d'interpretació per acabar en un arbre conceptual).
11. La confecció de conclusions (punts positius i punts negatius) i dels punts de millora.

Els resultats del primer any giraven entorn de tres eixos: 1) la validesa del web en relació als objectius amb què fou creat, 2) l'encert de l'estructura i els continguts del web i 3) l'eficàcia del web per treballar altres aspectes, com la llengua o el desenvolupament de determinats valors.

Pel que fa a la confirmació de l'eficàcia dels objectius plantejats, vàrem veure que tant en les experiències universitàries com en les desenvolupades a l'ensenyament secundari es considerà el web com una bona eina per tenir un concepte ben ampli de la poesia, per relacionar aquest gènere amb temes vitals i quotidians, per entusiasmar i divertir, per fer pensar i, sobretot, per agafar gust per la poesia (hi hagué nombrosos comentaris sobre el fet de no esperar-se «una cosa així»).

En relació a l'estructura i als continguts elaborats, a partir dels qüestionaris buidats, vam poder comprovar l'encert en el disseny i en la selecció de la majoria de poemes. Es feren, però, observacions sobre enllaços i altres elements estructurals, que posteriorment s'arreglaren. D'altra banda, les dificultats d'alguns alumnes de secundària per entendre alguns poemes, per manca de lèxic i referents culturals, ens obligà a un repàs exhaustiu del material des d'aquest punt de vista, no pas per excloure'l, sinó per, en tot cas, donar més pistes per a la interpretació.

Finalment, pel que fa a la possibilitat de desenvolupar altres aspectes mitjançant el web, com la millora de les habilitats lingüístiques, el coneixement de determinats

temes o el desenvolupament de certs valors, el material també resultà d'una gran eficàcia. En totes les experimentacions es coincidí a dir que el fet d'abordar des de la poesia temes propers als usuaris comportava una gran implicació personal, un diàleg fructífer i l'oportunitat de posar sobre la taula determinades actituds enfront d'alguns temes.

Durant l'any 2006, els objectius de les experimentacions s'han centrat en l'aprenentatge de la llengua i la integració en alumnes nouvinguts i en l'adquisició de coneixements sobre altres cultures per part de l'alumnat de casa nostra, a fi de fer-lo reflexionar sobre certs aspectes de la societat i incidir sobre les seves actituds. Pel que fa a l'alumnat d'aules d'acollida, podem dir que els estudiants entengueren els poemes i adquiriren nou vocabulari, a més de conèixer alguns elements de la cultura catalana. D'altra banda, ens cridà l'atenció el fet que els poemes que més agradaren eren els més rítmics i musicals i que, en canvi, aquells que no tenien gaire ritme eren rebutjats.

Pel que fa a les experimentacions a partir de poemes d'altres cultures, hi hagué sorpresa davant el pensament o la situació reflectida per alguns poemes i, en general, es desenvoluparen actituds molt positives envers cultures ben allunyades com la sudanesa, l'híndia o l'eslovena.

Per tot això, malgrat que encara ens queda molt de camí per recórrer, podem dir que se'ns confirma clarament l'objectiu central del web: mitjançant la poesia s'aprenen moltes coses, es desenvolupen actituds positives envers els altres, es pensa sobre un mateix i les coses que ens envolten, i, sobretot, es disfruta.